

ജൂലുഅഃ വുതബ്ബ സംഗ്രഹം 15.12.2023

സയ്യിദുനാ ഹദ്ദത് അമീറുൽ മുഅ്മിനിൻ ഖലീഫത്തുൽ മസീഹ് അൽഖാമിസ് (അയ്യൂദഹുല്ലാഹ്)

ഖു.കെ.ഖിലെ മസ്ജിദ് മുബാറകിൽ നിർവഹിച്ചത്.

തിരുനബി ചരിത്രം: ഉഹൂദ് യുദ്ധത്തിന്റെ ആരംഭം.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
 ○ أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ○ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ○
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ○ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ○ مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ ○ إِيَّاكَ
 نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ○ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ○ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ
 ○ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ○

തിരുനബി(സ)ന്റെ ചരിത്ര സംബന്ധമായി ഉഹൂദ് യുദ്ധത്തെ കുറിച്ചാണ് പരാമർശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നത്. ഇതിന്റെ കൂടുതൽ വിവരണം ഇപ്രകാരമാകുന്നു:- തിരുനബി(സ) ഉഹൂദ് മൈതാനത്തിൽ തമ്പടിച്ചപ്പോൾ മുസ്ലിം സൈന്യത്തിന്റെ ഒരു വശത്ത് ഉണ്ടായിരുന്ന ഉഹൂദ് മല കാരണം മുസ്ലിം സൈന്യം പിന്നിൽനിന്നുള്ള ആക്രമണങ്ങളിൽ നിന്ന് സുരക്ഷിതമായിരുന്നു. അതേ സമയം ഒരിടത്ത് മലയിടുക്ക് ഉണ്ടായിരുന്നു. ശത്രു തക്കം പാർത്ത് അതിലൂടെ ആക്രമിക്കാൻ സാധ്യതയും ഉണ്ടായിരുന്നു. അങ്ങനെ തിരുനബി(സ) ഈ സങ്കീർണതയും അപകടാവസ്ഥയും മനസ്സിലാക്കിക്കൊണ്ട് അൻപത് അമ്പെയ്ത്തുകാരായ സ്വഹാബാക്കളുടെ ഒരു സംഘത്തെ അബ്ദുല്ലാഹ് ബിൻ ജുബൈർ(റ)ന്റെ നേതൃത്വത്തിൽ നിയോഗിക്കുകയുണ്ടായി. ഇവർക്ക് തിരുനബി(സ) ഇപ്രകാരം നിർദ്ദേശം നൽകി:- ഞങ്ങളെ പക്ഷികൾ റാഞ്ചുന്നതായി നിങ്ങൾ കണ്ടാലും ഞങ്ങൾ ശത്രുക്കളെ പരാജയപ്പെടുത്തുകയും അവരെ നിലപരിശാക്കിയതായും കണ്ടാലും ഞാൻ നിങ്ങൾക്ക് നിർദ്ദേശം നൽകുന്നത് വരെ നിങ്ങൾ ഒരിക്കലും നിങ്ങളുടെ സ്ഥലത്തു നിന്ന് മാറരുത്.

ഒരു ചരിത്രകാരൻ വിവരിക്കുന്നു: തിരുനബി(സ) പറഞ്ഞു: ശത്രുക്കൾ ഞങ്ങളെ പിന്നിൽനിന്ന് ആക്രമിക്കാതിരിക്കാൻ നിങ്ങൾ അവരുടെ കുതിരപ്പടയെ ഞങ്ങളിൽനിന്നും അകറ്റി നിർത്തണം. നിങ്ങൾ ഈ സ്ഥലത്ത് നിൽക്കുന്നിടത്തോളം നമ്മൾ തന്നെയാണ് വിജയിക്കുക. തുടർന്ന് (നബി(സ)) പറഞ്ഞു അല്ലാഹുവേ! ഞാൻ ഇവർക്കുമേൽ നിന്നെ സാക്ഷിയാക്കുന്നു.

ഒരു ഗ്രന്ഥകാരൻ നബി(സ)ന്റെ (യുദ്ധനൈപുണ്യത്തെ വിവരിച്ചുകൊണ്ട്) എഴുതുന്നു: യുക്തിസഹമായ യുദ്ധനീക്കം വളരെ സമുചിതവും സങ്കീർണവുമായിരുന്നു. നബി(സ)ന്റെ സൈനിക നേതൃത്വത്തിലുള്ള വ്യതിരിക്തതയെ അത് പ്രകടമാക്കുന്നു. സൈന്യാധിപൻ എത്രതന്നെ വിവേകശാലിയാണെങ്കിലും തിരുനബി(സ)യെക്കാൾ മികച്ച രീതിയിൽ സങ്കീർണ്ണവും സമുചിതവുമായ യുദ്ധതന്ത്രങ്ങളെ തയ്യാറാക്കാൻ കഴിയുന്നതല്ല.

അമ്പെയ്ത്തുകാരുടെ സംഘത്തെ മലയിടുക്കിൽ നിശ്ചയിച്ചതിനുശേഷം നബി(സ)ന് സമാധാനമായി. തുടർന്ന് അണികളെ തയ്യാറാക്കി തുടങ്ങി. പ്രത്യക്ഷത്തിൽ മുസ്ലിംകളുടെ അംഗബലവും സാധനസാമഗ്രികളും ആയുധങ്ങളും വളരെ ദുർബലമായിരുന്നു. മുശ്റികീങ്ങൾ തങ്ങളുടെ സൈന്യത്തെ പത്ത് നിരകളായിട്ടാണ് ക്രമീകരിച്ചിരുന്നത്. അതേ സമയം ഇസ്ലാമിക സൈന്യം കേവലം രണ്ടു നിരകളിൽ ഒതുങ്ങിയിരുന്നു. അൻപത് അമ്പെയ്ത്തുകാർ മലയിടുക്കിലും ആയിരുന്നു.

അല്ലാഹുവിന്റെ റസൂൽ(സ) വിനയത്തോടും ആത്മാർത്ഥതയോടുംകൂടി ദൈവസന്നിധിയിൽ പ്രാർത്ഥിക്കുകയായിരുന്നു. ഉഹൂദ് ദിനത്തിൽ റസൂൽ(സ) ഇപ്രകാരം പ്രാർത്ഥിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നുവെന്ന് അനസിൽനിന്ന് നിവേദനം. അതായത്, അല്ലാഹുവേ, നീ ഉദ്ദേശിക്കുകയാണെങ്കിൽ ഭൂമിയിൽ നീ ആരാധിക്കപ്പെടുന്നതല്ല; അതായത് നീ സഹായിക്കുന്നില്ലെങ്കിൽ പിന്നെ അങ്ങനെയാണ് സംഭവിക്കുക. ചില നിവേദനങ്ങളിൽ ബദ്ർ യുദ്ധദിവസവും ഈ ദുആ തന്നെയാണ് ചെയ്തിരുന്നത് എന്ന് വന്നിട്ടുണ്ട്. വല്ലാഹു അഅലം.

ഹദ്ദറത്ത് സഅദ് ഇബ്നു അബീ വഖാസ് നിവേദനം ചെയ്യുന്നു: അബ്ദുല്ലാഹ് ബിൻ ജഹ്ശ് പറയുന്നു: വരുവിൻ, നമുക്കെല്ലാവർക്കും ഒന്നിച്ച് ചേർന്ന് ദുആ ചെയ്യാം. ഹദ്ദറത്ത് സഅദ് ഇപ്രകാരം ദുആ ചെയ്തു: എന്റെ നാഥാ നാളെ ഞങ്ങളുടെ ശത്രുക്കളുമായി ഏറ്റുമുട്ടുമ്പോൾ നീ എന്നെ ശക്ത

എന്നിട്ട് ഞാൻ അയാളെ വധിക്കണം. പിന്നെ അബൂല്ലാഹ് ബിൻ ജഹ്ശ് എഴുന്നേറ്റുനിന്ന് ഇങ്ങനെ ദുആ ചെയ്തു: അല്ലാഹുവേ, നാളെ വളരെ ശക്തനും യുദ്ധവീരനുമായ ഒരാളുമായി എനിക്ക് പോരാടിക്കാൻ അവസരം നൽകേണമേ. അയാൾ എന്നെ പിടിച്ച് എന്റെ കാതും മൂക്കും വെട്ടി മാറ്റുകയും വേണം. അങ്ങനെ നാളെ ഞാൻ നിന്റെ മുന്നിലെത്തുമ്പോൾ പറയും, അല്ലാഹുവേ നിന്റെയും നിന്റെ റസൂലിന്റെയും പ്രീതിക്ക് വേണ്ടി യാണു എന്നോട് ഇങ്ങനെ ചെയ്യപ്പെട്ടത്. അവർ രണ്ടു പേരും ചെയ്തിരുന്ന ദുആകൾ (ആ യുദ്ധത്തിൽ) സ്വീകരിക്കപ്പെട്ടിരുന്നു.

ഹദ്റത്ത് മിർസാ ബശീർ അഹ്മദ് സാഹിബ്⁽⁹⁾ ഇതിന്റെ വിശദീകരണത്തിൽ സീറത്ത് ചാത്തമുന്ന ബിയ്യിനിൽ എഴുതുന്നു, തങ്ങളുടെ ചുറ്റുപാടും സുരക്ഷിതമാക്കിക്കൊണ്ട് നബി^(സ) ഇസ്ലാമിക സൈന്യത്തെ അണിനിരത്തി. ഓരോ സംഘത്തിലും വെച്ചേറെ നായകന്മാരെ നിശ്ചയിച്ചു. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ ഖുറൈശീ സൈന്യത്തിന്റെ പതാക താൽഹയുടെ കയ്യിലാണെന്നു നബി^(സ) അറിയിപ്പ് ലഭിച്ചു. തൽഹ, ഖുറൈശി ഗോത്രത്തിന്റെ തുടക്കക്കാരനായ ഖുസ്സാ ബിൻ കുലാബിനാൽ സ്ഥാപിതമായ സംവിധാനത്തിന് കീഴിൽ യുദ്ധങ്ങളിൽ ഖുറൈശികളുടെ പതാക വഹിക്കാൻ അവകാശമുള്ള കുടുംബത്തിൽപ്പെട്ട ആളായിരുന്നു. ഇതറിഞ്ഞപ്പോൾ നബി^(സ) പറഞ്ഞു: നമ്മൾ സാമൂഹികമായി കുറുകാണിക്കാൻ ഏറ്റവുമധികം കടമപ്പെട്ടവരാണ്. അതുകൊണ്ട് നബി^(സ) ഹദ്റത്ത് അലിയിൽ നിന്ന് മുഹാജിരീങ്ങളുടെ പതാക വാങ്ങി തൽഹയുടെ അതേ കുടുംബക്കാരനായിരുന്ന മുസ്അബ് ബിൻ ഉമൈറിനെ ഏല്പിച്ചു. മറുഭാഗത്ത് അബൂസുഫിയാനായിരുന്നു സൈന്യാധിപൻ. സ്ത്രീകൾ സൈന്യത്തിന് പിന്നിൽ ദഹ് മുട്ടിയും ഗാനം ആലപിച്ചും പുരുഷന്മാരുടെ ശൗര്യം വർദ്ധിപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു.

യുദ്ധത്തിന് ആരംഭം കുറിച്ചത് അബൂ ആമിർ ആയിരുന്നു. ഔസ് ഗോത്രത്തിൽനിന്നുള്ള മദീനാവാസിയായ അയാൾ ജാഹിലിയാ കാലഘട്ടത്തിൽ റാഹിബ് എന്നാണ് അറിയപ്പെട്ടിരുന്നത്. ഇയാൾ തിരുനബി^(സ)യോടുള്ള വിദ്വേഷത്തിലും അസൂയയിലും (മദീനയിൽ നിന്ന്) പിന്തിരിഞ്ഞ് മക്കക്കാർക്കൊപ്പം ചേർന്നിരുന്നു. അയാൾ തന്റെ ജനത്തെ കണ്ടുമുട്ടുമ്പോൾ അവർ എല്ലാവരും തന്റെ കൂടെ കൂടുന്നതാണ് എന്ന് തെറ്റിദ്ധരിച്ചു. അയാൾ വിളിച്ചു പറഞ്ഞു: ഔസ് ഗോത്രക്കാരെ ഞാൻ അബൂ ആമിറാകുന്നു. അപ്പോൾ അൻസാറീങ്ങൾ പറഞ്ഞു:

അല്ലയോ ഫാസിഖ് അല്ലാഹു നിന്റെ കണ്ണിനു കൂളിർമ നൽകാതിരിക്കട്ടെ. തുടർന്ന് അയാൾക്ക് മേൽ കല്ലെറിയുകയും ചെയ്തു. അയാൾ തന്റെ സംഘത്തോടൊപ്പം ഓടിപ്പോകുകയുണ്ടായി.

ഹദ്റത്ത് മിർസാ ബശീർ അഹ്മദ് സാഹിബ്⁽⁹⁾ തന്റെ വിവരണത്തിൽ എഴുതുന്നു. അബൂആമീറും സംഘവും ഓടിപ്പോവുന്ന കാഴ്ച കണ്ട് ഖുറൈശി തലവൻ താൽഹ ആവേശത്തോടെ മുന്നോട്ട് വന്ന് അത്യധികം ധാർഷ്ട്യത്തോടെ ഒരു യോദ്ധാവിനെ വെല്ലുവിളിച്ചു. ഹദ്റത്ത് അലി⁽⁹⁾ മുന്നോട്ട് വന്ന് ഏതാനും പ്രഹരത്താൽ താൽഹയെ വെട്ടി തുണ്ടമാക്കി. അതിനുശേഷം, ഖുറൈശികളിൽനിന്നുള്ള ഒമ്പതോളം പേർ അവരുടെ പതാക മാറിമാറി കൈകളിൽ എടുത്തു; പക്ഷേ അവരെല്ലാം മുസ്ലിംകൾ കൊലപ്പെടുത്തുകയുണ്ടായി.

ഖുറൈശി നേതാവ് കൊല്ലപ്പെട്ടതിനുശേഷം, ഇരു സൈന്യങ്ങളും പരസ്പരം പോരാടിക്കുകയും ഒരു നീണ്ടസമയം രക്തച്ചൊരിച്ചിൽ ഇരുവശത്തും തുടരുകയും ചെയ്തു. ഒടുവിൽ ഖുറൈശി സൈന്യത്തിന് ഇസ്ലാമിക സൈന്യത്തിന് മുന്നിൽ കാലിടറാൻ തുടങ്ങി.

പ്രശസ്ത ബ്രിട്ടീഷ് ചരിത്രകാരൻ സർ വില്യം മ്യൂർ എഴുതുന്നു, മുസ്ലീങ്ങളുടെ അപകടകരമായ ആക്രമണങ്ങൾക്ക് മുന്നിൽ മക്കാ സൈന്യം വിറക്കാൻ തുടങ്ങി. ബദ്റിന്റെ അവസരത്തിൽ മുസ്ലിംകൾ കാണിച്ച അതേ ധീരതയും പൗരുഷവും മരണത്തോടും ആപത്തിനോടുമുള്ള അതേ നിസ്സംഗതയും ഉഹൂദ് രംഗത്തും മുസ്ലിംകൾ കാണിച്ചു.

ഹദ്റത്ത് മുസ്ലിഹ് മൗഊദ്⁽⁹⁾ പറയുന്നു: യുദ്ധം നടന്നു. അല്ലാഹുവിന്റെ സഹായത്താൽ ചുരുങ്ങിയ സമയത്തിനുള്ളിൽ മക്കയിലെ അനുഭവപരിചയമുള്ള മുവായിരം സൈനികർ അറുനൂറോളം മുസ്ലിംകൾക്ക് മുമ്പിൽ അടിയറവ് പറഞ്ഞു ഓടിപ്പോയി. ഈ അവസരത്തിൽ, നബി^(സ) പറഞ്ഞത് താക്കീത് എന്നനിലക്ക് മാത്രമാണ് എന്നും ശത്രു ഓടിപ്പോയാലും നിങ്ങൾ അവിടെ നിൽക്കണമെന്ന് അവിടുന്ന് ഉദ്ദേശിച്ചില്ലെന്നും മലയിടുക്കിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന മുസ്ലീങ്ങൾക്ക് തോന്നി. അങ്ങനെ അവർ മലയിടുക്കിനെ ഉപേക്ഷിച്ച് യുദ്ധക്കളത്തിലേക്ക് കുതിച്ചു. ഈ അനുസരണക്കേട് കാരണത്താൽ പിന്നീട് ഉണ്ടായ ഫലങ്ങളെപ്പറ്റി പിന്നീട് പരാമർശിക്കുന്നതാണ്.

ഹദ്റത്ത് അനസ്⁽⁹⁾ നിവേദനം ചെയ്യുന്നു: ഉഹൂദ് ദിനം ഒരു വാളെടുത്ത് റസൂൽ^(സ) ചോദിച്ചു: എന്നിൽനിന്ന് ആരാണ് ഇത് ഏറ്റെടുക്കുക?

ഹദ്റത്ത് അബൂദുജാന ചോദിച്ചു എന്താണ് അതിന്റെ കടമ? റസൂലുല്ലാഹ്^(സ) പറഞ്ഞു: അത് കൊണ്ട് ഒരു മുസ്ലിമിനെയും കൊല്ലരുത്; അവിശ്വാസിയെതിരെ ഒളിച്ചോടരുത്, സ്ഥൈര്യത്തോടെ യുദ്ധം ചെയ്യണം. അദ്ദേഹം ആ വാളെടുത്ത് മുശ്ശികളുടെ ശിരഃഭാഗം നടത്തുകയും അതിനോടുള്ള കടമ നിറവേറ്റുകയും ചെയ്തു.

ഹദ്റത്ത് മിർസാ ബശീർ അഹ്മദ് സാഹിബ്^(റ) എഴുതുന്നു, തിരുനബി^(സ)യുടെ ആ വാളെടുക്കാൻ സുബൈർ ഏറ്റവും കൂടുതൽ ആഗ്രഹിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ തിരുനബി^(സ) അബൂദുജാനയ്ക്ക് വാൾ നൽകിയപ്പോൾ, അബൂദുജാന വാളുകൊണ്ട് എന്ത് ചെയ്യുമെന്ന് നോക്കാമെന്ന് അദ്ദേഹം ശപഥം ചെയ്തു. അബൂദുജാന വാളെടുത്ത് മുശ്ശികളുടെ നിരയിലേക്ക് തുളച്ചുകയറുകയും മരണം വിതരണവും ചെയ്തുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം ഖുറൈശികളുടെ സ്ത്രീകൾ നിൽക്കുന്ന സൈന്യത്തിന്റെ മറുവശത്ത് എത്തി. അബൂസുഫിയാന്റെ ഭാര്യ ഹിന്ദ് അവരുടെ മുന്നിൽ വന്ന് ഉറക്കെ നിലവിളിക്കുകയും സഹായത്തിനായി ആളുകളെ വിളിക്കുകയും ചെയ്തു; പക്ഷേ ആരും അവളെ സഹായിക്കാൻ വന്നില്ല. അബൂദുജാന തന്റെ വാൾ താഴ്ത്തി അവിടെ നിന്ന് പോയി. പിന്നീട് സുബൈർ (ഇതിനെപ്പറ്റി) ചോദിച്ചപ്പോൾ പറഞ്ഞു: റസൂൽ^(സ)ന്റെ വാൾ ഒരു ദുർബലയായ സ്ത്രീക്ക് നേരെ പ്രയോഗിക്കാൻ എന്റെ മനസ്സ് അനുവദിച്ചില്ല; ആ സമയം അവരുടെ കൂടെ ഒരു പുരുഷനും സംരക്ഷണത്തിന് ഇല്ലായിരുന്നു.

ഹദ്റത്ത് മുസ്ലിഹ് മൗഊദ്^(റ) എഴുതുന്നു, റസൂൽ^(സ) എല്ലായ്പ്പോഴും സ്ത്രീകളെ ബഹുമാനിക്കാനും ആദരിക്കാനുമുള്ള അധ്യാപനം നൽകിയിരുന്നതിനാലാണ് അവിശ്വാസികളുടെ സ്ത്രീ

കൾ കൂടുതൽ ധൈര്യത്തോടെ മുസ്ലിംകൾക്ക് നഷ്ടം വരുത്താൻ ശ്രമിച്ചിരുന്നത്. എന്നിട്ടും മുസ്ലിംകൾ ഈ കാര്യങ്ങളിൽ ക്ഷമ കൈകൊണ്ടിരുന്നു. ചുരുക്കത്തിൽ ഇതാണ് ഇസ്ലാമിക യുദ്ധങ്ങളുടെ നിയമം.

ഇൻശാ അല്ലാഹ് ബാക്കി പിന്നീട്.

അവസാനം ഹുസൂർ അൻവർ പറഞ്ഞു: ദുആ ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുക. ഫലസ്തീനികൾക്കു വേണ്ടിയും പ്രാർത്ഥിക്കുക. അക്രമം അതിന്റെ പാരമ്യതയിൽ എത്തിയിരിക്കുന്നു. അനുദിനം അത് വർദ്ധിച്ചുവരികയാണ്. അല്ലാഹു അക്രമികളെ പിടികൂടാനുള്ള അവസരം ഒരുക്കട്ടെ, മർദ്ദിതരായ ഫലസ്തീനികൾക്ക് അവൻ എളുപ്പം സൃഷ്ടിക്കട്ടെ. മുസ്ലിം രാജ്യങ്ങൾക്ക് ജ്ഞാനവും വിവേകവും നൽകട്ടെ. അതിലൂടെ അവരുടെ ശബ്ദം ഒന്നാകുകയും മുസ്ലിം സഹോദരങ്ങൾക്ക് വേണ്ടി അവരുടെ അവകാശം നൽകാൻ ശ്രമിക്കുകയും ചെയ്യട്ടെ.

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ - وَنَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ - عِبَادَ اللَّهِ رَحِمَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ أَدْكُرُوا اللَّهَ يَذْكُرْكُمْ وَادْعُوهُ بِسْمَتِهِ لَكُمْ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ -

Friday Sermon Summary delivered by **Hadrat Khalifatul Masih Al-khamis** (atba)

at Masjid Mubarak, Islamabad, Tilford, UK – on 15.12.2023

Malayalam Translation & Typing: **Moulavi T. Jamshad Mukkam** For Malayalam Desk, Qadian.

Published By Nazarat Nashr-O-Isha'at, Sadr Anjuman Ahmadiyya - Qadian, 143516